

Fire »nye« Kierkegaard-dedikationer

Lidt til belysning af Kierkegaards forhold til R. Nielsen og J. P. Mynster

af NIELS JØRGEN CAPPELØRN

I. Dedikation fra Søren Kierkegaard i *Kjerligheden Gjerninger* 1847.

Til

Hans

Excellence

Geheime-Statsminister A. S. Ørsted

R af E: St af D. og DM. m:m:

i

dybeste Ærbødighed

fra

Forfatteren.

II. Dedikation fra Søren Kierkegaard i »Ypperstepræsten« – »Tolderen« – »Synderinden« 1849.

Til

Hans Excellence

Hr. Geheime-Conferentsraad A. S. Ørsted

R. af E. St. af D. St. af St O: m. m.

i dybeste Ærbødighed

fra Forf.

III. Dedikation fra Søren Kierkegaard i *Indøvelse i Christendom* 1850.

Til

Hr. Prof R. Nielsen

R af D

Venskabeligst

fra

Udgiveren

IV. Dedikation fra Søren Kierkegaard i *Indøvelse i Christendom* 1850.

Til

Deres Excellence høiærværdige Hr.

Biskop Dr. Mynster St. af D. m. m.

med dyb Ærefrygt

fra Udgiveren

Ad I og II.

Begge dedikationer, der findes i to mæcenatsexemplarer trykt på velin, er skrevet med en rolig og sirlig skrift og vidner om Kierkegaards nøje registrering af modtagerens ændrede rang og orden.

Anders Sandøe Ørsteds titel af Geheime-Statsminister er betinget af hans medlemskab af gehejmestatsrådet, af hvilket han blev medlem 30. marts 1842. Når han derimod tituleres Geheime-Conferentsraad i dedikationen fra 1849, skyldes det, at han tog sin afsked fra rådet 21. marts 1848; rangen af gehejme-konferensråd stammer tilbage fra 1841.

Ørsted blev Dannebrogsmænd i 1813, Storkorsridder af Dannebrog i 1836, Ridder af Elefantordenen i 1847 og, i egenskab af dansk statsminister, Storkorsridder af Sankt Olav Ordenen på denne ordens indstiftelsesdag 21. aug. 1847.¹

Datidens almindelige høflighedsformular »i dybeste Ærbødighed« til de

1 Det kgl. norske Ordenskancelli har velvilligst givet denne oplysning.

højerestående personer er den kendte fra de to allerede offentliggjorte dedikationer til A. S. Ørsted i henholdsvis *Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift og Sygdommen til Døden*.²

Ad III.

Rasmus Nielsen blev extraordinær professor i moralfilosofi som Poul Martin Møllers efterfølger i 1841 og ordinær professor i 1850. Ordenen Ridder af Dannebrog hidrører fra 1847.

Dedikationen, der er skrevet i en stor og flygtig skrift i et mæcenatsexemplar trykt på velin, er enestående og indirekte oplysende.

Enestående er den, eftersom det er den eneste offentligt kendte dedikation fra Kierkegaard til R. Nielsen – og det, selvom korrespondancen imellem dem lader ane endnu to: i henholdsvis et exemplar af *Lilien paa Marken og Fuglen under Himlen*³ og i et exemplar af *Sygdommen til Døden*, begge fra 1849. Den sidste gave var ledsaget af en billet.⁴ Indirekte oplysende er dedikationen, eftersom den giver et fingerpeg om det for Kierkegaard så smertende »brud« dem imellem i april 1850. – Om forbindelsens trefasede forløb kan følgende skitseres:

I foråret 1848⁵ blev Kierkegaard grebet af den tungsindige tanke, at han snart skulle dø. Så fast et tag havde denne følelse i ham, at han ikke kunne besinde sig på at udgive de færdiggjorte skrifter: *En Cyclus ethisk-religieuse Afhandlinger, Sygdommen til Døden og Indføvelse i Christendom*, og hvis de skulle udgives, ikke vidste, hvorvidt han skulle udgive dem under eget navn eller pseudonymt.⁶ Udgivelsen af den lille æstetiske artikel »Krisen og en Krise i en Skuespillerindes Liv« i *Fædrelandet* 1848, nr. 188–191 (24.–27. juli) blev afgørende. Den dannede så at sige et gennembrudsgrundlag for den

2 Cf. *Breve og Aktstykker vedrørende Søren Kierkegaard*. Udg. ved Niels Thulstrup. Kbhv. 1953 (herefter cit. som *Br. og Akt.*); bd. I p. 338 og p. 341.

3 Cf. *ibid.* nr. 209, et brev fra R. Nielsen dateret »Tirsdag d. 25 Mai 1849«, hvori han i et postscriptum takker »for denne Gave«.

4 Cf. *ibid.* nr. 213, Kierkegaards billet fra juli 1849, og nr. 215, R. Nielsens takkebrev dateret »Lyngby d 28 Juli 1849«; se også nr. 222 og *Pap.* X, 1 A 636.

5 Angående Kierkegaards tidligere kritiske holdning over for R. Nielsen cf. *Pap.* II A 546; III B 192 p. 230–231; *SV* (2. udg.) VII, 154 og XIII, 400. Cf. også replikskiftet mellem Kierkegaard og Sibbern, således som det er gengivet i Hans Brøchners *Erindringer om Søren Kierkegaard*. Udg. med indl. og oplysn. af Steen Johansen. Kbhv. 1953, stk. 21; og i Richard Magnussen *Søren Kierkegaard set udefra*. Kbhv. 1942, p. 122.

6 Cf. *Pap.* IX A 178; 216.

fremtidige produktion, idet udgivelsen af den for Kierkegaard blev beviset på uforsvarligheden i fortsat at bruge »den indirecte Meddelelses Form«. ⁷

Kierkegaard havde nu vist, at han stadig formåede at bevæge og tumle sig i den æstetiske genre, ⁸ at han ikke blot var tyet til kristendommen som en alderens og modgangens trøstende tilflugtssted i pietistisk overspændthed. Ligeledes havde han, ved at frembringe denne æstetiske produktivitet, forhindret en misforstående sammenligning og sammenblanding af ham og en apostel samt dannet en baggrund, mod hvilken den planlagte, afgørende fremstilling af kristendommen ville komme til at stå i en endnu stærkere kontrast end ellers.

Under alle disse opslidende reflexioner angående udgivelsen af ikke blot denne avilføljeton men i lige så høj grad af den omtalte færdigliggende produktivitet, var det Kierkegaard nærede ønsket om at knytte et eller andet menneske til sig. ⁹ Efter endnu en række overvejelser og efter at R. Nielsen havde gjort tilnærmelser til ham, besluttede Kierkegaard sig til at optage forbindelse med ham, ¹⁰ for at han – hvis Kierkegaard skulle dø – så kunne give den fulde og rigtige forklaring på forfatterskabets egentlige mening, indhold og formål samt publicere de efterladte papirer. ¹¹ Endvidere ønskede Kierkegaard også herved at modgå den mulige anklage, at han skulle have unddraget sig den menneskelige instans. ¹²

Artiklen »Krisen og en Krise i en Skuespillerindes Liv« spillede også i dette forhold en betydningsfuld rolle. Den blev en prøve for R. Nielsen. Nu skulle det vise sig, hvorledes han uden Kierkegaards ligefremme forklaring »vilde bedømme en saadan tilsyneladende pludselig æsthetisk Artikel om en Skuespillerinde. Fremdeles Artiklen indeholdt en lille Hentydning til Martensen. Hvis R. Nielsen paa nogen Maade vilde undgaae at have Dom tilfælles med de Vedkommende, maatte dette overlades til ham. Kort han maatte et Øieblik staae ubetinget alene, at jeg kunde see, hvor vi vare.« ¹³

R. Nielsen befandt sig på landet, nærmere bestemt i Tårnbæk, da artiklen udkom. Den første meningsudveksling fandt derfor sted i en række breve –

7 Cf. *ibid.* IX A 180.

8 Cf. *ibid.*

9 Cf. *ibid.* VIII, 1 A 554.

10 Cf. *ibid.* IX 229–231; X, 6 B 93 p. 102.

11 Cf. *ibid.* IX A 228.

12 Cf. *ibid.* X, 1 A 110; X, 2 A 266.

13 Cf. *ibid.* IX A 229 p. 127.

de fleste af disse breve kendes dog ikke – hvoraf det fremgår, at R. Nielsen ikke havde forstået artiklens dybere betydning i relation til forfatterskabets helhed.¹⁴ R. Nielsen havde altså ikke bestået prøven; men da Kierkegaard »troer paa, at Misforstaaelse er et dialektisk Moment i Forstaaelse«,¹⁵ indbyder han alligevel R. Nielsen – på trods af dennes indignerede brev – til samtale i sit hjem på hjørnet af Rosenborggade og Tornebuskegade, så snart R. Nielsen vender hjem fra sit sommerophold.

Da R. Nielsen kom tilbage fra landet, viste det sig imidlertid, at den fare, Kierkegaard havde frygtet ved at have taget R. Nielsen ind i sit Guds-forhold, ikke var så stor som først tænkt.¹⁶

Kierkegaard var klar over, at det snart ville blive åbenbart, om R. Nielsen kunne bestå sin prøve, om han redeligt ville erkende, hvad han skyldte ham.¹⁷ Han ville nok medgive, at han delvis var blevet forstået af R. Nielsen, men også kun delvis, da denne blot »fortrylles af Alt dette Dybsindige, iler hjem og tegner det op og meddeler det – istedet for først at gjøre det til Handling i sig«. ¹⁸ Eller sagt med andre ord, R. Nielsen manglede reduplikation.

Den 19. maj 1849 udkom R. Nielsens 12 forelæsninger over Jesu liv: *Evangelietroen og den moderne Bevidsthed*, hvori han modstiller evangelietroens princip med det moderne, videnskabelige spekulations-princip. Sagen afgøres ikke i bogen, R. Nielsen hævdede derimod, under kierkegaardsk påvirkning, at »Striden er da som en Proces; Processen gaaer sin Gang; Sagen indlades til Dom; Læserens Samvittighed er den Jury, der afsiger Dommen«. ¹⁹

Kierkegaard var meget utilfreds med bogen, da han mente i den at se et bevis på, at R. Nielsen hovedsageligt havde sluttet sig til ham for at bruge ham til egen anerkendelse. R. Nielsen havde i vid udstrækning dels benyttet Kierkegaards pseudonyme skrifter – men uden direkte at citere dem – dels hentet ideer fra deres samtaler – igen uden at angive kilderne;²⁰ hele bogen var »en utrolig Mængde smaalig Copisterie, og daarlig Copisterie«. ²¹ Han havde heller ikke forstået, at troen i absolut, kvalitativ lidenskab skal forblive

14 Cf. *Br. og Akt.* nr. 182, R. Nielsens brev dateret »Taarbæk. Aug.« i. e. aug. 1848, og nr. 183, Kierkegaards udaterede brev.

15 Cf. *ibid.* nr. 183.

16 Cf. *Pap.* IX A 259.

17 Cf. *ibid.* X, 1 A 87.

18 Cf. *ibid.* X, 1 A 111.

19 Cf. *Evangelietroen og den moderne Bevidsthed* p. VII–VIII.

20 Cf. *Pap.* X, 1 A 349; 414.

21 Cf. *ibid.* X, 6 B 84 p. 92.

som en hemmelighed. I stedet for at stille troen op over for tvivlen, således som R. Nielsen havde gjort det, og i klogskab give grunde for dens sandhed, skal man ifølge Kierkegaard i etisk selvfornægtelse tage afstand fra enhver form for at begribe og i stedet med troens lidenskab tro det ubegribelige.²² Kierkegaards vrede gav sig udslag i udarbejdelsen af et polemisk angreb på R. Nielsen, et angreb som dog aldrig blev publiceret.²³

Kort før *Sygdommen til Døden* udkom 30. juli 1849, sender Kierkegaard R. Nielsen et exemplar vedlagt en billet, hvori han kort omtaler forholdet mellem Johannes Climacus og Anti-Climacus, at den første nægter at være kristen og derfor kun angriber indirekte, medens den sidste hævder at være kristen og derfor angriber direkte.²⁴ I sin takkeskrivelse af 28. juli 1849 meddeler R. Nielsen sporadisk, at coincidenspunktet mellem de to er forargelsen.²⁵ Imidlertid trækker han i et senere brev af 10. aug. stolt denne relativt rigtige opfattelse tilbage, idet han »har gjort en ny Opdagelse«, der bestaar i den forkerte antagelse, at Climacus og Anti-Climacus coinciderer i fortvivlelsen.²⁶

Kierkegaard bliver nu mere og mere ængstelig for, at R. Niensens egentlige motiver ikke er at gavne hans sag men snarere at bruge ham i et angreb på Martensen. Et sådant angreb ønskede han afgjort ikke på indeværende tidspunkt, selvom det var yderst nærliggende, eftersom Martensen i fortalen til sin *Den christelige Dogmatik*, der var udkommet i juli samme år, indirekte havde affærdiget Kierkegaards skrifter som »Strøtanker og Aphorismer, Indfald og Glimt«.²⁷ Dog må det tilføjes, at Kierkegaard på en måde selv synes at have opfordret R. Nielsen til at »angribe« Martensen, da han ikke mente selv at kunne »tage Parties«. Han skriver således i et brev til R. Nielsen: »... Det bliver vel bedst, at De tager en lille Position mod »Systemet««. ²⁸ Kierkegaard har endog vedlagt nogle bemærkninger nedfældet i anledning af fortalen til Martensens dogmatik, samt tilføjet to bemærkninger, der skulle danne slutningen. Dette benægter Kierkegaard imidlertid at have gjort, idet han karakteriserer angrebet som verdslighed og som et bedrag hos R. Nielsen »i Retning af at have havt et umiddelbart Discipel-Forhold til mig, som havde

22 Cf. *ibid.* X, 1 A 349.

23 Cf. *ibid.* X, 6 B 83–89.

24 Cf. *Br. og Akt.* nr. 213.

25 Cf. *ibid.* nr. 215 og *Pap.* X, 1 A 636.

26 Cf. *Br. og Akt.* nr. 221 og *Pap.* X, 1 A 636.

27 Cf. *Den christelige Dogmatik* p. III.

28 Cf. *Br. og Akt.* nr. 231.

jeg umiddelbart sagt ham, hvad han skulle gjøre«. ²⁹ Det Kierkegaard ville, han skulle have gjort, var at give »en ganske simpel Replik med Personligheds Selvfølelse og Værdighed«. ³⁰ R. Nielsen indrømmer da også, at hans angreb på Martensen var et bedrag mod Kierkegaards sag ³¹ og at Kierkegaard til stadighed havde misbilliget denne polemik. ³²

Kierkegaard fik ret i sine bange anelser. Allerede 15. okt. samme år udkom R. Nielsen med *Mag. S. Kierkegaards »Johannes Climacus« og Dr. H. Martensens »Christelige Dogmatik«. En undersøgende Anmeldelse*. Anmeldelsen var tidligere blevet indvarslet i et brev til Kierkegaard, dateret 28. aug. 1849, hvori det hedder: »De vil maaskee desuden med det Allerførste see Noget fra mig«. ³³ R. Nielsen forsøger i bogen at klargøre forskellen mellem *Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift* og *Den christelige Dogmatik* under synsvinklen »Vil Christendommens Sandhed efter sin Natur være Gjenstand for objectiv Viden?« ³⁴ Hans intention er at gøre rede for »den theologiske Videnskabs principielle Forhold til Christendommen«. ³⁵ Idet han hævder, at Martensen vil svare ja og Kierkegaard nej på det stillede principspørgsmål, tager han klart parti for sidstnævnte mod Martensen, for det subjektivt eksistentielle mod det objektivt spekulative, ³⁶ og idet han vil forklare dogmatikerens tænkning som værende eksistentiel, ³⁷ mener han, at det var »meget bedre, om Dogmatikeren opgav den speculative Skuen af Guds Kjerlighed, og tog til Takke med Troens Tænkning, for ved den at gjengive »de christelige Forestillinger i deres praktiske, blot anvendelige Betydning«. ³⁸

Omend Kierkegaard medgiver R. Nielsen, at han ved dette polemiske angreb på Martensen havde »vovet Noget«, anseer han det alligevel for »en Mislighed«, at R. Nielsen »selv paavirket strax ligesom indcasserer det Honorar, saa ogsaa at faae Lov til at holde Dom over Martensen, og næsten bringe Pseudonymerne i en forkeert Belysning«. ³⁹ R. Nielsen viser sig ikke at

29 Cf. *Pap.* X, 6 B 91 og X, 3 A 9 p. 16.

30 Cf. *ibid.* X, 2 A 580 p. 415.

31 Cf. *ibid.* X, 6 B 96 p. 106.

32 Cf. R. Niensens artikel »En god Gjærning«, *Fædrelandet* 1855, nr. 8 (10. jan.), sp. 30.

33 Cf. *Br. og Akt.* nr. 223.

34 Cf. *Mag. S. Kierkegaards »Johannes Climacus« og Dr. H. Martensens »Christelige Dogmatik«* p. 4.

35 Cf. *ibid.* p. 6.

36 Cf. *ibid.* p. 108–109 og p. 128.

37 Cf. *ibid.* p. 76.

38 Cf. *ibid.* p. 90.

39 Cf. *Pap.* X, 2 A 266 p. 196–197.

være »kommet videre end til at benytte nogle enkelte Theses af en Pseudonym, og som han docerer«. ⁴⁰ Skønt Kierkegaard således misbilliger dette angreb på Martensen, ⁴¹ beslutter han sig dog til ikke at angribe R. Nielsen offentligt, da han i sin tilbageholdenhed ser »det bedste Beviis for, at jeg idetmindste seer den Sag an«. ⁴²

Uoverensstemmelsen får ikke Kierkegaard til at opgive forholdet til R. Nielsen, foreløbig fortsættes torsdags-spadsereturene, idet han har en anelse om, at R. Nielsen er på bedre veje. ⁴³ På den sidste spadseretur i året 1849, i slutningen af dec. måned, bringer Kierkegaard derfor atter sagen på bane, og R. Nielsen indrømmer da, at hans angreb på Martensen var bestemt af noget personligt. Kierkegaard refererer: »Han følte sig tilsidesat ved Siden af Martensen; Martensen sad nu allerede i flere Aar paa den Plads i Videnskabernes Selskab, som tilkom ham«. ⁴⁴

I begyndelsen af 1850 gør R. Nielsen de første skridt til at trække sig ud af forholdet til Kierkegaard, ⁴⁵ vel til en vis grad på grund af hans forberedelse af *Evangelietroen og Theologien. Tolv Forelæsninger holdte ved Universitetet i Kjøbenhavn i Vinteren 1849–1850*, som udkom 6. april 1850. Den næstfølgende torsdag, den 11. april, betegner på en vis måde et afgørende vendepunkt i forholdet mellem dem. Under spadsereturen tager Kierkegaard sagen om R. Nielsens tre bøger ⁴⁶ op til fornyet og afgørende diskussion, idet han foreholder R. Nielsen, »at den Diversion, han havde commanderet (hans 3 Bøger) totalt betragtet ikke var religieust betjent«. ⁴⁷ Endvidere pointerer han påny, at R. Nielsen havde plagieret både deres samtaler og pseudonymerne samt gjort det hele til doktrin, ligesom hans angreb på Martensen var et misgreb udsprunget af hans personlige »fjendskab« til Martensen. Skønt R. Nielsen uberettiget bliver vred og forsvaret sig med, at Kierkegaard gør ham uret med disse beskyldninger, skilles de dog »in bone caritate«. Kierkegaard havde derfor en velgrundet forhåbning om, at han den følgende torsdag kunne

40 Cf. *ibid.* X, 2 A 267.

41 Cf. *ibid.* X, 6 B 91 p. 101.

42 Cf. *ibid.* X, 2 A 266 p. 198.

43 Cf. *ibid.* X, 2 A 410.

44 Cf. *ibid.* X, 2 A 298.

45 Cf. *Br. og Akt.* nr. 247 og 249.

46 I. e. *Evangelietroen og den moderne Bevidstbed*, Mag. S. Kierkegaards »Johannes Climacus« og Dr. H. Martensens »Christelige Dogmatik«. En undersøgende Anmeldelse og *Evangelietroen og Theologien*.

47 Cf. *Pap.* X, 3 A 2 p. 6.

genoptage diskussionen og få R. Nielsen til »at føle sig forpligtet til ganske eenfoldigt at gjøre noget for Sagen som Anmelder eller Deslige«.48 Imidlertid sender R. Nielsen en billet, hvori han »Paa Grund of Omstændighederne« renoncerer på torsdags-turene.49 Kierkegaards første reaktion er ikke at svare men at afvente begivenhedernes gang, da han anser det skete for at være noget godt.50

Endnu den samme dag skifter Kierkegaard dog standpunkt og skriver det første koncept til et brev, der efterfølges af endnu tre.51 I disse koncepter, der meningsmæssigt er af så godt som samme indhold, undrer Kierkegaard sig over, hvori de omstændigheder, R. Nielsen angiver, kunne bestå; han er nærmest tilbøjelig til at antage, at R. Nielsen selv har foranstaltet dem, ligesom han i det første koncept antyder, at han forstår billetten som et brud fra R. Niensens side.52 Yderst sandsynligt er det, at R. Nielsen ved de forhindrende omstændigheder hentyder til det opgør, der fandt sted torsdag den 11. april.53 Den ambitiøse professor i moralfilosofi har ikke villet lade sig bebrejde og vejlede af Kierkegaard eller nøjes med den underordnede stilling i forhold til ham. Imidlertid havde det været Kierkegaards håb, at R. Nielsen havde udstået stødet, og at han havde fået et religiøst udtryk frem i ham, så deres forhold var blevet sandere. Var denne forhåbning gået i opfyldelse, ville Kierkegaard have trukket sig tilbage og overladt R. Nielsen at fungere.54 Dette havde R. Nielsen blot ikke forståelsen af og tålmodigheden til at vente på.

I det femte koncept55 opgør Kierkegaard deres flerårige forhold, idet han nok en gang fremhæver sin misbilligelse af de niensenske skrifter, bl. a. fordi R. Nielsen her havde ytret sig anderledes end i de private samtaler. Længe, men forgæves havde Kierkegaard ventet på en ændring56 og ser sig nu nødsaget til at »bryde« forbindelsen. Så vidt koncepterne. I den definitive svarskrivelse57 tager han et ikke slet så drastisk skridt, tværtimod ytrer han her ønsket om, at forbindelsen fortsat må bestå, dog med den betingelse, at for-

48 Cf. *ibid.*

49 Cf. *Br. og Akt.* nr. 252; angående dette og de følgende breves dateringsproblemer se prof. N. Thulstrups redegørelse i *Br. og Akt.* bd. II p. 109.

50 Cf. *Pap.* X, 3 A 2 p. 6.

51 Cf. *Br. og Akt.* nr. 253–258.

52 Cf. også hetil *Pap.* X, 3 A 7.

53 Cf. *Br. og Akt.* nr. 258 og *Pap.* X, 3 A 2 p. 5–6.

54 Cf. *Pap.* X, 3 A 7 p. 12–13.

55 Cf. *Br. og Akt.* nr. 257.

56 Cf. *Pap.* X, 3 A 7 p. 13.

57 Cf. *Br. og Akt.* nr. 259.

holdet bliver friere, at der ikke mere skal existere faste aftaler om torsdag som mødedag, men alt skal afhænge af det tilfældigt indtræffende, da det bundne forhold er for belastende for hans samvittighed. Sluttelig foreslår han, at de mødes den følgende dag – der ikke er en torsdag – for at de kan få talt ud om sagen og hver især komme på det rene med, hvor de står.

R. Nielsen tager begejstret imod indbydelsen,⁵⁸ og de mødes onsdag den 30. april,⁵⁹ hvor Kierkegaard endnu en gang gør det klart, at han ønsker forholdet friere. Det var med vemod Kierkegaard følte sig tvunget til at tage dette skridt; det var så tungt, fordi han havde taget R. Nielsen ind i sit Gudsforhold, i. e. at han »for Gud havde besluttet at gjøre Forsøget med ham«, så han følte sig »forpligtet til at finde sig i Alt, forpligtet til ikke at bryde med ham men haabe«. ⁶⁰ Kierkegaard forbliver da også i håbet om, at R. Nielsen en dag vil forstå, »at det han skulde var noget Eenfoldigt og Simpelt« i stedet for docerende at opbygge et videnskabeligt, kunstlet system, således som det var sket i *Evangelietroen og den moderne Bevidsthed*. Men det står klart for Kierkegaard, at der kun gives to muligheder:⁶¹ enten at forholdet gøres så stærkt, at han ligefrem i alle enkeltheder dekreterer R. Nielsen hvad han skal gøre, hvilket imidlertid er umuligt, da han derved vil blive altereret; eller også, at forholdet fortsat holdes friere, hvilket i virkeligheden viser sig at være den eneste mulighed.

Der kendes ingen brevveksling mellem Kierkegaard og R. Nielsen fra tidsrummet april 1850 til 4. febr. 1852,⁶² vel hovedsageligt fordi R. Niensens begejstring ret hurtigt synes at være taget af. Imidlertid betyder dette ikke, at torsdags-turene helt ophører, et bevis herfor giver R. Niensens billet, dateret »Torsdag d. 4 Fbr. 1852«, hvori det hedder: »Ved en Upasselighed er jeg idag forhindret fra at spadserere«. Sandsynligt er det at antage, at forholdet virkelig blev friere, at de kun spadserede, når tilfældighederne ville det så.⁶³ Een ting er afgjort, den frekvens, hvormed R. Nielsen omtales i dagbøgerne, er stærkt aftagende fra og med april 1850; og når han omtales, er det altid

58 Cf. *ibid.* nr. 260.

59 Cf. *Pap.* X, 3 A 12 p. 18.

60 Cf. *ibid.* X, 3 A 133 p. 104.

61 Cf. *ibid.* X, 3 A 9 p. 16.

62 Cf. *Br. og Akt.* nr. 291.

63 Cf. *Pap.* X, 3 A 701 p. 450; X, 4 A 365 p. 215; 377 p. 223 og *Br. og Akt.* nr. 296, R. Niensens afslag i billetten af 2. juni 1852.

i forbindelse med den velkendte problematik, som stadig spøger i Kierkegaards tanker, men der er ikke kommet nye momenter ind i sagen som følge af et fortsat nært og fast forhold.

I aug. 1850 når Kierkegaard frem til en endelig afgørelse. I nogen tid havde han holdt igen med at udgive noget, da han ville give R. Nielsen mulighed for at publicere sine ting og derved bevise, hvad han duede til.⁶⁴ Kierkegaard havde siden R. Nielsens udgivelse af *Evangelietroen og den moderne Bevidsthed* i maj 1849 kun udgivet *Sygdommen til Døden*, der da havde ligget færdigskrevet siden maj 1848. *Indøvelse i Christendom*, som var færdigudarbejdet i dec. 1848, blev derimod holdt tilbage helt til aug. 1850, på hvilket tidspunkt Kierkegaard bliver klar over, at han ikke mere kan spille tiden men må gribe til for at fuldføre sit værk. At han således selv udgiver de to bøger, som det oprindeligt var tiltænkt R. Nielsen at udgive, viser, at den egentlige betydning af deres forhold var ophørt. Dog er der stadig ikke tale om et direkte brud, hvilket tydeligt fremgår af, at Kierkegaard sender R. Nielsen et eksemplar af *Indøvelse i Christendom* – ganske som han før krisen havde sendt et eksemplar af *Sygdommen til Døden* – og denne gang endda et mæcenatsexemplar med, den her for første gang publicerede, *dedikation* fra udgiveren. Det er i denne sammenhæng dedikationens enestående betydning viser sig.

Til belysning af den sidste periode indtil Kierkegaards død yder kilderne kun sparsomme oplysninger. Korrespondancen er øjensynligt helt gået i stå, ligesom omtalen af R. Nielsen i dagbøgerne bliver stadig mere sporadisk. Kierkegaard vender igen og igen tilbage til problematikken fra maj 1849 til april 1850. Ligeledes ser han ved R. Nielsens udgivelse af *Dr. H. Martensens dogmatiske Oplysninger belyste* den 28. dec. 1850 endnu et bevis på R. Nielsens uanfægtede fortsættelse af linien fra *Evangelietroen og den moderne Bevidsthed* og på, at han har nået, »hvad han ønskede: han er sluppet ud mig forbi og har faaet fat paa Martensen«. ⁶⁵

Ført under kirkekampen viser det sig tydeligt, at R. Nielsen stadig er rede til at gå i brechen for de kierkegaardske tanker. Den 10. jan. 1855 lader han således i *Fædrelandet*⁶⁶ indrykke artiklen »En god Gjerning«, hvor han forsvarer Kierkegaards »indsigelse imod, at Biskop Mynster i Kirkens Navn

64 Cf. *Pap.* X, 3 A 381 og 558.

65 Cf. *ibid.* X, 3 A 701 p. 450.

66 Cf. *Fædrelandet* 1855, nr. 8 (10. jan.), p. 29–30.

bliver kaldet »et Sandhedsvidne, et Led af den hellige Kjæde osv.«⁶⁷ og karakteriserer den som »en god Gjerning«. Han hævder mod Kierkegaards kritikere, at »den kierkegaardske Stræben« er »en i høi Grad kirkelig Stræben«, at han kun arbejdede for »Uro i Retning af Inderliggjørelse«,⁶⁸ ligeledes mener han, lidt for simplificeret, at Kierkegaard med hele sin produktion »kun har sigtet paa Eet, kun villet Eet . . . det er Besvarelse af det Spørgsmaal: Hvad er et Sandhedsvidne?«. ⁶⁹ Idet Kierkegaard gjorde indsigelsen, lagde han sagen i Guds hånd og vovede »det Anstødelige«, han gik til »det Yderste for Idealets Skyld«. ⁷⁰ R. Nielsen slutter derfor artiklen med at opfordre Martensen til at give en indrømmelse, ikke for Kierkegaards skyld eller for sin egen skyld, men for at også »Indrømmelsen fra Kirkens Side« kan »gaae til det Yderste for Idealets Skyld«. En endnu skarpere afgørelse stiller han Martensen over for i artiklen »Til høivelbaarne Høiærværdige Biskop Martensen. Et Spørgsmaal«, ⁷¹ idet han afkræver Martensen en »ufeilbar og uigjenkaldelig« dom i sagen.

Kierkegaard var meget utilfreds med artiklen »En god Gjerning«. Han udarbejdede således en polemisk modartikel »I Anledning af Prof. N. Optræden ved denne Leilighed«, ⁷² som han dog aldrig lod publicere. Hovedindvendingen er den, at R. Nielsen i sin fantasi har digtet en collision, »en, mskelig, slet Handling, dog, gudd., en god Gjerning«, som han tillægger Kierkegaard, en collision som R. Nielsen i virkeligheden har hentet forbilledet til i de pseudonyme skrifter. Kierkegaard mener imidlertid ikke, at han på nogen måde har forbrudt sig mod det etiske, hvorfor der heller ingen grund er til at løfte hans »angreb« op i det guddommeliges sfære. Hans utilfredshed strækker sig også til Giødward, redaktøren af *Fædrelandet*, med hvem han diskuterer artiklen og bladets optagelse af den. ⁷³ Han havde helst set, at bladet ikke havde bragt artiklen, da en anerkjendende artikel let kunne give det udseende

67 Angående det citat R. Nielsen her refererer til cf. *Prædiken, holdt i Christiansborg Slotskirke paa 5te Søndagen efter Hellig Tre Konger, Søndagen før Biskop Dr. Mynsters Jordefærd*. Af Dr. H. Martensen. Kbhv. 1954, p. 5; se også *SV XIV*, 5.

68 Denne sætning havde R. Nielsen tidligere ladet trykke med udhævede typer i sin anmeldelse »Til Selvprøvelse, Samtiden anbefalet af S. Kierkegaard« (cf. *Fædrelandet* 1854, nr. 303 (29. dec.), der utraditionelt, udelukkende bestod af et langt citat fra den anmeldte bog, cf. *SV XII*, 311.

69 Cf. *Fædrelandet* 1855, nr. 8, p. 29.

70 Cf. *ibid.* p. 30.

71 Cf. *Fædrelandet* 1855, nr. 13 (16. jan.), p. 49.

72 Cf. *Pap.* XI, 3 B 101 p. 162-164.

73 Cf. *ibid.* XI, 2 A 413 p. 403.

af, at han ikke stod alene i sin »Isolation«, i sin »Særskilthed som Enkelt« og derved svække indsigelsens kraft.

Af såvel R. Niensens artikel som af Kierkegaards påtænkte gensvar fremgår det med al ønskelig klarhed, at deres forbindelse har været så godt som afbrudt. R. Nielsen skriver således i »Forbigangenhedens Tempora«:⁷⁴ »naar han taledede med mig (selv naar han drillede mig)«,⁷⁵ og Kierkegaard siger i den forbindelse, at de »bogstaveligt næsten aldrig sees privat«.

Endelig skal det for fuldstændighedens skyld tilføjes, at R. Nielsen, som nævnt, tidligere havde givet sin sympati for Kierkegaards angreb på kirken et skriftligt udtryk, idet han i *Fædrelandet* lod indrykke en Anmeldelse af *Til Selvprøvelse, Samtiden anbefalet*. Glemmes må det heller ikke, at han i 1857 udgav *S. Kierkegaard's Bladartikler* i alt væsentligt overensstemmende med Kierkegaards egne instruxer for »Artikler i »Fædrelandet« fra Dato 18 Dec. til Dato 26 Mai 1855«,⁷⁶ og i 1859 *En Bladartikel af S. Kierkegaard*, udg. som Anhang til »S. Kierkegaard's Bladartikler«.

Ad IV.

Dedikationen til biskop, dr. theol. J. P. Mynster er skrevet med en rolig og fast hånd i et mæcenatsexemplar trykt på velin.

Mynster blev dr. theol. i 1815 på disputatsen *De ultimis annis muneris apostolici a Paulo gesti disquisitione*, ordensbiskop i 1834 og storkorsridder i 1836. Tilføjelsen »m. m.« hentyder givetvis til, at Mynster i 1815 var blevet ridder af Dannebrog, i 1826 dannbrogsmand og i 1828 ridder af Dannebrogskorset.

At Kierkegaard sender Mynster et dedikationsexemplar af *Indøvelse i Christendom* er i sig selv ikke exeptionelt; således havde han allerede sendt *Kjerlighedens Gjerninger* fra 1847, *Lilien paa Marken* og *Fuglen under Himlen* fra 1849 og *Sygdommen til Døden* ligeledes fra 1849.⁷⁷ Også Mynster har sendt Kierkegaard dedikationsexemplarer af sine skifter.⁷⁸

Kierkegaard havde endog overvejet at dedicere »Taler ved Altergangen om

74 Cf. *ibid.* XI, 3 B 101 p. 165.

75 Cf. *Fædrelandet* 1855, nr. 8, p. 29.

76 Cf. *Pap.* XI, 3 B 128–135.

77 Cf. *Br. og Akt.* bd. I p. 339–340.

78 Cf. f. ex. *ibid.* nr. 234, der er et takkebrev fra Kierkegaard for Mynsters *Om Hukommelse. En psykologisk Undersøgelse* fra 1849.

Fredagen«, i. e. fjerde afdeling af *Christelige Taler*, som »en Concentration af Veneration«⁷⁹ til Mynster, fordi Kierkegaard paa det tidspunkt overvejede at standse sin forfattervirksomhed.⁸⁰ Udkastet til denne påtænkte, trykte dedikation har følgende ordlyd:⁸¹

»Hans Excellence

Høiærværdige Hr. Biskop Dr. Mynster

St. af D. og DM. m: m:

helliges

dette lille Skrift

i dyb Ærefrygt.«

Planen bliver imidlertid ikke realiseret;⁸² dels fordi Kierkegaard endnu ikke helt er klar over, hvordan hans fremtidige stilling vil blive, om han vil blive æret eller forfulgt. En sådan tilegnelse kunne give det udseende af, at han ønskede en endelighedens fordel ved et godt forhold til Mynster; f. ex. at Mynster skulle blive venligere stemt over for hans ønske om at få et embede; dels var divergensen mellem dem for betydelig og dels var han bange for, at Mynster ville blive vred over tredje afdeling »Tanker som saare bagfra – til Opbyggelse«.

Det exeptionelle ligger langt snarere i, at det er *Indføvelse i Christendom*, Kierkegaard sender Mynster, eftersom denne bog også indeholdt et angreb på ham. Personligt ville Kierkegaard have undtaget Mynster, f. ex. ville han ikke selv kunne sige, at han i »Christenheden« »aldrig har hørt nogen Tale eller Prædiken, om hvilken jeg . . . ubetinget turde sige, at den er christelig«⁸³ uden at »ville i eget Navn talende have undtaget Mynster«;⁸⁴ men under de nuværende omstændigheder med Anti-Climacus som forfatter er sagen en anden. Anti-Climacus' fremstilling er holdt så ideelt, at det ville være at forråde sagen, om han indførte nogen undtagelse; den er holdt efter en sådan målestok, at Kierkegaard endog lader ham dømme sig selv.⁸⁵

79 Cf. *Pap.* VIII, 1 A 438.

80 Cf. *ibid.* X, 6 B 249 p. 412.

81 Cf. *ibid.* VIII, 2 B 118.

82 Cf. *ibid.* VIII, 1 A 438; 560 og VIII, 2 B 116.

83 Cf. *SV* XII, 251.

84 Cf. *Pap.* X, 3 A 535.

85 Cf. *SV* XII, 17 og *Pap.* X, 3 A 535.

Nu i 1850 genopstår for Kierkegaard tanken om en tilegnelse til Mynster. I dette tilfælde er der ikke blot tale om en dedikation men om en lang hengivende tilegnelse, hvor han i højstemte vendinger giver udtryk for, hvor meget han gennem sin afdøde fader har modtaget fra Mynster, og hvor stor en taknemlighedsgæld han derfor står i til ham. Tilegnelsen er en udvidet omarbejdelse af lovtalen over Mynster som eksempel på »en overordentlig Enkelt« i afsnittet om »de dialektiske Forhold mellem det a) Almene og b) den Enkelte og c) den særlige Enkelte« i første skikkelse af *Bogen om Adler*,⁸⁶ det afsnit som senere kom til at udgøre nr. 2 i *Tre etbisk-religieuse Smaa-Afhandlinger*.⁸⁷

Den endelige udarbejdelse af tilegnelsen har følgende ordlyd:⁸⁸

»Hans Excellence

Høiærværdige Hr. Biskop Dr. Mynster

St. af D. og D. M. o:s:v:

tilegnet.

Hvad der vel i Almindelighed er overleveret de Yngre fra de Ældre, men mig ganske særligen af en afdød Fader; hvad jeg, til mit eget Bedste og til Gavn for min Stræben, med sønlig Pietet har bevaret redeligt, vover jeg her ved denne Tilegnelse at give et offentligt Udtryk: en taknemlig Hengivenhed og Ærefrygt, der i sømmelig Beskedenhed mener dog muligt at kunne have eet Værd, at den er lige saa gammel, og – ak, men kun ved Hjælp af Afløsningen! – lige saa ung som Gjenstanden for denne Ærefrygt og Hengivenhed, den høiærværdige Olding, der ung overlever Slægterne: tidlig – o, Livets Alvor! – en Olding i Viisdom, nu – o, skjønne Alvor! – en Olding i Alvor og Viisdom dog hjertefrisk som en Yngling.

Tillad det da, høiærværdige Hr. Biskop, lad det ikke være Dem ubehageligt at modtage denne Tilegnelse, der fra Begyndelsen af har været mig en Trang, for hvilken jeg har søgt, og nu mener at have fundet det passende Sted, just her, i en vis Forstand ved en Slutning. Det har været mig en Trang; thi jeg har følt mig i Gjæld til Dem, i Gjæld til en Afdød, i Gjæld til mig selv, i Gjæld til de Medlevende, kort paa enhver Maade i Gjæld, det veed jeg vel – o,

86 Cf. *ibid.* VII, 2 B 235 p. 43–45.

87 Cf. *ibid.* X, 6 B 57, 3 og 167; se også *ibid.* X, 1 A 499 p. 321 og 535 p. 341–342.

88 Cf. *ibid.* X, 6 B 169 p. 251–252.

men fra den anden Side ønsker jeg netop ogsaa, og med samme Inderlighed, for Stedse at maatte blive i Gjelden.

I dyb Ærefrygt
S. Kierkegaard.«

Det er sandsynligt at antage, at Kierkegaard, da han nu mente at stå ved afslutningen på sit egentlige forfatterskab, en kort overgang har overvejet at benytte denne tilegnelse i *Indøvelse i Christendom*, idet han således som udgiver kunne få lejlighed til personligt at undtage Mynster fra det ideelle angreb, som Anti-Climacus retter mod hele kristenhedens forståelse af, hvad det vil sige at være kristen i egentlig forstand.

Lovtalen, siger Kierkegaard, er skrevet med den forudsætning, »at »Statskirken« »den bestaaende Christenhed« ere Begreber, som have Gyldighed«. ⁸⁹ Da Anti-Climacus, fra et kristeligt synspunkt, nægter disse begrebers gyldighed, f. ex. siger han: »denne triumpherende Kirke eller den bestaaende Christenhed ligner ikke mere den stridende Kirke end Firkanten ligner Cirklen«, ⁹⁰ må Kierkegaard antages at have indset det umulige i at bruge denne tilegnelse, da en undtagelse af Mynster indirekte ville være et forsvar for den bestående kirke og dermed en svækkelse af bogens anliggende. Dertil kommer også, at Kierkegaard anser det for urimeligt, at nogen skal undtages, når han selv giver sig ind under Anti-Climacus' dom. ⁹¹

Karakteristisk for både den forhåndenværende dedikation og den anførte tilegnelse samt for Kierkegaards forhold til Mynster overhovedet er udtrykket: »i dyb Ærefrygt«. At han nærrede denne dybe, beundrende ærefrygt for Mynster, skyldes delvis, at han i Mynster så en ualmindelig mand med ualmindelige evner, »den høiærværdige Olding«, som livet igennem havde været »consequent og tro i hvad han har forstået som sin Opgave«; ⁹² men også fordi han i mindet om sin afdøde fader følte sig »dragen med en uforklarlig næsten tungsindig Kjerlighed« ⁹³ til Mynster.

Denne følelse over for Mynster ønskede Kierkegaard på ingen måde at holde for sig selv, tværtimod var det ham meget magtpåliggende, at den fik »et offentligt Udtryk«. Selv formulerer han det således: »Det var mit, og

89 Cf. *ibid.* X, 1 A 535.

90 Cf. *SV* XII, 234.

91 Cf. *Pap.* X, 3 A 535.

92 Cf. *ibid.* X, 6 B 228 p. 366.

93 Cf. *ibid.* X, 6 B 232 p. 373.

mig et dyrebart, Ønske, at jeg ved Enden af min Forfatter-Virksomhed, i Forholdet til denne Mand, ikke maatte være blevet anderledes ældre eller en selvstændigere Anseelse, end at jeg kunde ende som jeg begyndte med dette næsten barnlige, dog derfor maaskee værdifuldere: i dyb Ærefrygt«. ⁹⁴

Da det var Kierkegaards faste overbevisning, at han skulle ophøre som forfatter i og med udgivelsen af *Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift*, lod han i »Tillæg. Forstaaelsen med Læseren« Johannes Climacus takke Mynster som »Læremesteren i det religiøse Foredrags vanskelige Kunst« for hans vejledning og udtrykke den ærefrygt, han havde «bevaret for den Højærværdige». ⁹⁵ Ligeledes overvejede Kierkegaard, som påvist, da han i 1848 atter mente at skulle sætte punktum for sin forfattervirksomhed, at lade sin ærefrygt for Mynster komme til udtryk i form af en dedikation i fjerde afdeling af *Christelige Taler*. Det er denne linie, der føres videre til han i 1850–51 virkelig stod foran afslutningen af det egentlige forfatterskab; men det påtænkte, offentlige udtryk for venerationen over for Mynster bliver alligevel af de ovenfor anførte grunde begrænset til et privat udtryk i form af en håndskreven dedikation i *Indøvelse i Christendom*.

Da Kierkegaard havde udsendt *Indøvelse i Christendom*, ventede han i stor lidelse og med spænding på, hvorledes Mynster ville reagere på bogen. »Jeg var forberedt paa Alt, at han vilde gaae ind paa det (hvilken Glæde) at han vilde reise sig i al sin Vælde og sige: det er vanhellig Leeg med det Hellige«. ⁹⁶ Mynsters umiddelbare reaktion kom i første omgang indirekte til Kierkegaards kendskab den 21. okt. 1850 gennem pastor Just H. W. Paulli, til hvem Mynster havde udtalt sin vrede dom: »den Bog har forbittret mig meget, det er vanhellig Leeg med det Hellige« og han føjede til: »han kommer nok engang op at besøge mig, saa skal jeg selv sige ham det«. ⁹⁷ Denne tilføjelse sammen med det faktum, at Mynster ikke havde polemiseret imod bogen i den søndagsprædiken, han havde holdt efter bogens udgivelse, ⁹⁸ overbeviste Kierkegaard om, at Mynster havde »væsentligen givet Bogen Passerseddel og mig med«. ⁹⁹ Han besluttede sig derfor omgående til at opsøge Mynster dagen efter samtalen med Paulli, den 22. okt.

94 Cf. *ibid.* X, 6 B 171 p. 259.

95 Cf. *SV* VII, 613.

96 Cf. *Pap.* X, 6 B 221 p. 353.

97 Cf. *ibid.* X, 3 A 563 p. 368 og X, 6 B 97 p. 154.

98 Cf. *ibid.* X, 3 A 564.

99 Cf. *ibid.* X, 3 A 563 p. 368.

Når Kierkegaard så skyndsomst mødte op hos biskoppen, strax han var blevet gjort opmærksom på, at denne ønskede at irettesætte ham, var det for på ny at give udtryk for sin ærbødighed. På den måde fik Kierkegaard denne situation tilvejebragt: Mynster ærværdig og han selv pietetsfuld over for den ærværdige. Samtalen forløb da også således, som han havde ønsket, idet han hele tiden sørgede for, at Mynster hverken fik lejlighed til at skjule sig bag sin fornemhed eller til at slå over i uforpligtende spydighed.

Ifølge Kierkegaards referat af samtalen¹⁰⁰ synes Mynster ikke at være slet saa ophidset over bogen, som Paulli havde ladet forstå. Tværtimod mente Mynster ikke at have nogen ret til at irettesætte, for ham måtte gerne »hver Fugl ... synge med sit Næb«; dog udtalte han, direkte adspurgt af Kierkegaard om bogen havde bedrøvet ham: »ja, jeg troer rigtignok ikke at den vil gavne«,¹⁰¹ et svar Kierkegaard fandt »velvilligt og personligt«.

Allerede ved samtalens begyndelse havde Mynster gjort opmærksom på, at han forstod bogens første halvdel som et angreb på Martensen og dens anden halvdel som et angreb på ham selv. Mynster ledte derfor også senere samtalen hen på det sted i bogen, hvor Kierkegaard i sit berettigede angreb på den officielle kristendomsforkyndelse påstår, at »det at prædike er afskaffet«, fordi prædikenen er blevet berøvet det personlige og således blevet til et upersonligt prædikeforedrag, til uengagerede og uengagerende »Betragtninger«.¹⁰² Mynster, der mente, at dette var møntet på ham, forsvarede sig med, »at hvordan man vendte og dreiede sig, maatte det dog blive Betragtninger«.¹⁰³

Kierkegaard var glad for samtalen og for sagens rolige udvikling. Der var ikke fra kirkens side taget skridt til sagsanlæggelse mod ham – det skete først senere – ej heller havde Mynster hverken officielt eller privat gjort tegn til at foretage sig noget. Men som referatet af samtalen klart viser, var Mynster ikke kommet et skridt nærmere til at give den indrømmelse, som Kierkegaard så inderligt ønskede og ventede på. Et andet spørgsmål er, om en sådan indrømmelse fra Mynsters side, ville have haft betydning for andre end for Kierkegaard selv; for selv om Mynster havde en overordentlig stor anseelse, ville en evt. indrømmelse sikkert ikke få den tilsigtede virkning. Den udbredte respekt og hengivenhed for Mynster ville givetvis medføre, at indrømmelsen

100 Cf. *ibid.* p. 368–370.

101 Cf. *ibid.* p. 369 og X, 6 B 97 p. 155.

102 Cf. *SV XII*, 260–261.

103 Cf. *Pap. X*, 3 A 563 p. 369.

ville blive modtaget i ubemærkethed og hurtigt overgivet til glemselen – med mindre Mynster understregede sin indrømmelse ved at nedlægge sit embede, hvilket ikke synes at være sandsynligt at antage nogensinde ville ske.

Resultatet af samtalen er altsaa ikke en tilnærmelse eller en bedre forståelse mellem den magthavende kirkeleder og den stridende idealist, selv om Mynsters henholdende næsten eftergivende holdning kunne synes at pege i den retning, en holdning han sikkert har indtaget efter nærmere overvejelser for fredens skyld. I virkeligheden var der nu blevet lagt endnu et tungt ved på det bål, der så voldsomt skulle blusse op ved Kierkegaards konsekvente og for ham nødvendige angreb på den officielle kirke og gejstlighed efter Mynsters død.